

Kosmosa hyýanat edilýär

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 января, 2025

Kosmosa hyýanat edilýär

KOSMOSA HYÝANAT EDILÝÄR

80-nji ýyllaryň başynda ABŞ-nyň kosmos programmasynyň has häsiýetli sypatlarynyň biri-de өз мukdar görkeziji boýunça-da, hil görkeziji boýunça-da onuň uruşparazlygynyň üzül-kesil güýçlenmegidir. Kosmosy ylmy taýdan barlamak we peýdalanmak barada alnyp barylýan işiň umumy möçberi (pul bilen aňladylanda) örän haýal artýan, depginlerini ýitirýän hem-de gelejegi bar birentek ylmy we amaly proýektleriň ýatyrylýan wagtynda kosmosy harby maksatlar üçin peýdalanmak bilen gösgöni ýa gytaklaýyn baglanyşykly proýektleriň tutýan orny artýar.

ABŞ-nyň kosmos programmasynyň bütin taryhyň dowamynda goranmak ministrligi onuň netijelerini harby-tehniki potensialy kämilleşdirmek üçin we razwedkanyň hemralar sistemasyny hem-de öňünden habar bermek, aragatnaşyk, nawigasiýa, geodeziýa sistemalaryny we ş.m.-leri peýdalanmagyň hasabyna ýaragly güýçleriň işini üpjün etmek üçin ulanmak barada göwni bir ýaly parhsyz bolup galmadı. Emma welin kosmos ýarag sistemalaryny döretmek baradaky işler hakykatda ylmy agtaryş barlaglarynyň we teklipleriniň çäginden daşary çykmady. Respublikan administrasiýasynyň strategik ýaraglanyşyň we köpcülikleýin gyryjy ýaraglaryň beýleki görünüşleriniň haýdadylmagyny ýokary depginlerde güýçlendirmek barada edýän hereketleri kosmos giňişligine hem ýaýradı. Pentagon bolsa ony käbir esasy syýasy işgärleriň makullamagy bilen söweş hereketleriniň meýdanyna öwürmek isleýär.

ABŞ-nyň respublikan administrasiýasynyň hem-de goranmak ministrliginiň ketde ýolbaşçylarynyň aýdýan zatlarynyň döredilmegini we ýaýradylmagyny çäklendirýän halkara dillesikler sistemasyna barha az üns berýärler diýip etmäge

esas döredýär. Kosmos giňişligi barasynda aýdylanda bolsa, onda şol ýerde ýaragly güýçleriň iş görmegini üpjün ediji serişdeleri ýerleşdirmekden başga-da, şol ýere ýaraglaryň täze sistemalaryny çykarmagyň planlary oýlanylýar.

ABŞ-nyň kosmos programmasynda harby proýektleriň  Awiasiýa we kosmos giňişligini barlamak hakyndaky 1955-nji ýylyň milli kanunynyň ruhuna we mazmunyna ters gelýän bu proýektleriň tutýan ornumy artdyrmak barada edilýän aç-açan çagyryşlar häzirki administrasiýanyň iň ýokary eşelonlaryndan ýaraglanyşygyň haýdadylmagyna tarap bütinley kesgitli ugur alynmagy netijesinde, diňe şonuň netijesinde mümkün boldy.

Amerikan kosmos programmasynyň ilkibaşky döwrüne nazar aýlamak bilen ''Teknoloji rewýu'' furnalıly ''Seýnt'' (''Keramatly'') atly tutup alyjy hemrany döretmegin mümkünçiliklerini öwrenmek işi üçin ilkinji pul serişdeleri 1957-nji ýylda goýberilipdi diýip ýatlaýar. Şol wagt goranmak ministrliginiň ýolbaşçylary: Sowet Soýuzyň ''kosmos ylmy, harby we kommersiýa programmalary üçin strategik taýdan möhüm ugurlary eýelemegi'' mümkün, şeýlelik bilen-de ol ýere Birleşen Ştatlaryň aralaşmagyna ýol bermez diýip ýurdy gorkuzyp başlaýarlar(1). Emma 1962-nji ýylyň dekabrynda şol wagtky goranmak ministri R. Maknamara asmana goýberilmeli alty sany synag goýberişinden birinji tapgyry geçirilýänçä ol entek real däl diýip, proýekti ýatyrdy.

ABŞ-nyň häzirki ýolbaşçylarynyň arasynda uruşparaz we şowinistik hyýallylaryň üzül-kesil güýçlenmgı bolsa kosmos ýaragyny döretmek, ýöne welin indi häzirki zaman ylmy-tehniki üstünlikleri nazara alyp döretmek barada alnyp barylýan işiň tijendirilmegine ýardam edýär. Şunda ABŞ-nyň goranmak ministrligi indi ylmy barlaglar we taýýarlanan teklipler üçin, ýaraglanyşygyň hataryna goşar ýaly ýaraglaryň täze sistemalaryny satyn almak üçin goýberilýän serişdeleriň artdyrylýanlygy bilen meşgullanýan NASA-ny hem-de beýleki wedomstwolary özi üçin mümkinqadar tijenip işlemäge mejbur etmäge çalyşýar. Şu maksada ýetmek üçin harby wedomstwo NASA-nyň ýolbaşçylarynyň arasynda häkimiyete respublikan administrasiýasy geçenden soň geçirilen özgertmeler kömek

edýär. Mysal üçin, NASA-nyň direktorynyň orunbasary wezipesini ozalky HHG ministri G. Mark eýeledi, ''Şattl'' proýektiniň başyna awiasiýanyň general-maýory J. Abramson geçirildi, ol ozal F-16 istrebitellerini döretmek baradaky proýektiň ýolbaşçysydy.

Amerikan metbugatynda ýaraglaryň lazer sistemalaryny güýcli depginlerde döretmek barada köp çagyryşlar peýda boldy. Harby wedomstwonyň wekilleri hem-de fernalistleriň käbirleri duşmanyň kosmosdaky obýektlerini urmak üçin hemralarda we iňňän ýokarda uçýan samolýotlarda oturmak üçin planlaşdyrylyan lazer ýaragy hakda, kosmosda hem-de atmosferada nyşanlary urmak üçin niýetlenen ''çogdamly ýarag'' hakda, infragyzyl sazlaýyş sistemalary bilen enjamlaşdyrylan kiçijik hemralar tutup alyjylar hakda aç-açan aýdýarlar. Goranmak ministrliginiň ekspertleri ''elýetersiz'' orbital komanda punktlaryny döretmegen maksada laýkdygy hakynda, Aýda harby obýektler hakynda we şu hili beýleki proýektler hakynda ýene-de pikir ýöredip başlaýarlar.

Kosmosda harby işjeñligiň ýokary depginler bilen artýanlygy hem ynjalyksyzlandyrman durup bilmey, muňa goranmak ministrliginiň kosmos proýektleri üçin goýberilýän serişdeleriň gitdigiçe artýanlygy hem şayatlyk edýär (olar NASA-nyň proýektlerinden aýratyn maliýeleşdirilýär). Eger 70-nji ýyllaryň ortasyna çenli olar NASA üçin goýberilýän puluň 50-60 prosentine barabar bolan bolsa, 70-nji ýyllaryň aýagynda 80-nji ýyllaryň başynda goranmak ministrligi iş görmek barada edilýän çykdaýylar boýunça eýýäm NASA-nyň yzyndan ýetdi, hatda ondan ýene-de geçdi. Mysal üçin, Goranmak informasiýanyň merkeziniň berýän bahalaryna görä, 1979-njy maliýe ýylynda goranmak ministrligi şol maksatlar üçin 5,3 milliard dollar, 1980-nji ýylда 6,3 milliard dollar, 1981-nji ýylда bolsa tas 7,4 milliard dollar harçlady(2). Goranmak ministrligi bu işi düýbünden täze ugurlarda uly depginlerde alyp barýar, bu bolsa kosmosy uruş hereketleriniň meýdanyna öwürmegi mümkün. Birentek amerikan ekspertleri kosmosy militarizasiýalaşdyrmak baradaky täze planlaryň durmuşa geçirilmeginiň örän howply netijelere getirjekdigine

eýyäm üns berýärler.

Kosmos giňişliginde ABŞ-nyň harby wedomostwosynyň öz görýän işini güýçlendirmekçi bolýan esasy ugurlaru hakynda ABŞ-nyň HHG ministriniň kömekçisi E. Oldrijiň aýdanlary hem şayatlyk edýär, ol kosmosda harby işiň ''ösmeli ugurlarynyň'' hatarynda sürülyän ''Şattl'' korablynyn täze, has netijeli nusgasynyň döredilmegini, kosmos apparatlarynyň her hili şikeslerden we betbagtçylykdan goranyjylygyny ýokarlandyrmak barada çäreler görülmegini hem-de ''kepillendirilen ýagdaýda abat galmak''(3) mümkünçiliklerini üpjün etmek üçin niyetlenen kosmosda ornaşmak sistemalarynyň ýaýbaňlandyrylmagyny agzaýar. 1979-njy ýıldan bări Demirgazyk Amerikanyň Howa hüjüminden goranyşyň (NORAD) komandowaniýasynyň çäklerinde Kosmosa garşıy goranmak merkezi hereket edýär. Ol Şeýen daglarynyň sebitinde ýerleşýär. Onuň esasy wezipesi □ duşmanyň sebitinde ýerleşýär. Onuň esasy wezipesi □ ''duşmanyň kosmos apparatlaryny tutýan serişdeleri dolandyrmaidan yabaratdyr''(4). ABŞ-da eýyäm synag edilip başlanan şeýle sistemalaryň ilkinjisi F-15 istrebitelinden goýberilýän hem-de infragyzyl sazlaýys sistemasy we adaty atyş zarýady bolan kiçijik tutup alyjy bilen enjamlaşdyrlan iki basgaçakly raketadyr.

ABŞ-da onuň HHG-niň sostawynda ''kosmos komandowaniýesiniň'' döredilendiği yylan edildi. Onuň wezipesine harby maksatlar üçin niyetlenen hemralary her gün ulanmak, duşmanyň kosmos apparatlaryny tutup alyjy serişdelerini dolandyrmak, ''Şattl'' korabllarynyň goranmak ministrliginiň bähbitleri üçin peýdalanyşyna kontrolliyk etmek, gelejekde bolsa kosmosda uruş hereketleri şertlerinde ýaraglaryň lazer sistemalaryny we beýleki kosmos sistemalaryny ulanmak işleri girýär. Kongres hatda ABŞ-nyň harby-howa güýçlerini amerikan harby-kosmos güýçleri diýip atlandyrmak hakyndaky kanun ptoýekti hem gowuşdy. Ýene bir ýıldan soñ ''kosmos komandowaniýesi'' birleşen komandowaniýä öwrüler hem-de goşun, HDG we HHG üçin harby babatda niyetlenen asmana goýberilýän ähli serişdelere ýolbaşylyk eder diýlip hasap edilýär.

''Nýu-Ýork taýms'' gazeti ABŞ-nyň goranmak ministri K. Uaýnbergeriň tassyklan resmi görkezmelerinden biriniň

tekstinden sitata getirilýär. Onda şeýle diýilýär: ''amerikan ýaragly güýçleri kosmosy özleşdirmek arkaly bar bolan mümkünçiliklerden peýdalanmalydyr''. Olara kosmosda baza tutunýan ýarag sistemalarynyň üstünde işlemegi dowam etdirmek, ''eger bu biziň (ABŞ-nyň ۆ G. H.) milli bähbitlerimize laýyk gelýän bolsa'' olary giňden, söweş ýagdaýynda ulanmaga taýyn bolmak buýrulýar.

■ Edebiyat:

1. Technology Review, October 1981, r 57.
2. Defense Monitor, 1980, N 9, p. 102.
3. Air Force, 1982, January, r. 22.
4. Aviation week and Space Technology, 8, II. 1982, r. 21.

Grigoriý Sergeýewiç HOZIN.

Publisistika